

ДАРААЗЫНДА
ҮНДҮРҮЛ-
ГЕДЕ:

Ырлаксанчыг
чалыы назын
(тускай
үндүрүлгө)

“ШЫН”
солуннуң келир
чылын өрттө
чеже болурул?

Ажыы чок
шаңналдар...
Корреспондент ай-
тырыг көдүрүп тур

ШЫН

№ 118 (16423)

2001 чылдың
октябрь 9,
вторник

Ат салган шагы 19.50
Садар өрттө
3 рубль.

Нийтилеп-политиктиг солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгепээн

Дүжүт-2001

МУРНУНДА — СҮТ-ХӨЛЧҮЛЕР

Соок кыштын тыныжы чоокшулап келген. А бистер анаа хынамчалыг белеткенир үжүрлүг бис. Кол-ла чүве — кыжын мал чеминге четкир сикен-ширбикиди белеткээри болгаш өстүрүп алган тарааыстың дүжүдүн мажак-даа арттырбайн ажаап алыры. Бо талазы-биле сөөлгү медээ кандыг көргүзүлгө берип турарын, Көдээ ажыл-агый яамызынын чер ажылынын талазы-биле специали Алексей ОЮНДАН дитээн мен.

Республиканың көдээ ажыл-ишчилери 2001-2002 чылдың мал кыштагында багай эвес белеткелдини көргүзүп турар. Нийтизи-биле бо хүнде 79683 тонна азы 79 хуу мал чеми белеткеттинген. Оок иштинде коллективтиг ажыл-агыйлар 13102 тонна (88 хуу), арааттар 8840 тонна (102 хуу), чурттакчы чок 854 тонна азы 74 хуу, дузалал ажыл-агыйлар 1187 тонна азы нийти түнүүн 212 хуугун белеткээн.

Мал чеминиң белеткелин эки чоруткан кожуннар Каа-Хем (130 хуу), Сүт-Хөл (133 хуу), кожуннарын хамаарыштырып болур. Чамдык кожуннар кааң чай база сикен шөлдериниң эвээш болганын ур-жуундан Мөңгү-Тайга кожун мал чеминиң белеткелинге чер албаан. Ындыг-даа болза, ко-

жуун сикен садып алыр талазы-биле өске кожуннар-биле керээ-дугуржулганы чарыш алган. Бо хүннерде оларын чүгле боттарынга сөөртүп чедирип алыры арткан. Анаа чарыгдар кызар-чаар материал өрттөнгө болгаш белеткээни сикен садып алыры-биле акша-хөреңгини Тыва Чазак үндүргөн. База ол ышкыш кошкак белеткелдик кожуннарга Эрзини хамаарыштырып болур. Олар бо хүнде чүгле 29 хуу мал чеми белеткээн.

База бир улуг сагыш салыр үжүрлүг чүлүгүс — хоор-сарыг тарааны меңди-чаагай камгалап, ажаап алыры. Бо талазы-биле нийти республикада 15 муң 93 гектар шөлдү тарааы ажааттынган. Амгы үеде кезип төхтүнгөн тарааның хемчээли 8714 тонна азы 44 хуу болган, дүжүт бир гадап ортумаа-биле 8,8

центнер болган.

Тараа ажаалдазы Сүт-Хөл кожунда эки чоруп турар. Сөөлгү медээ-биле алырга, сүт-хөлчүлөр тараа кезилдезинче орай кирген. Ынчалза-даа олар амгы үеде 840 гектар чериң тарааы ажааган. А оларын планда көрдүнгөни болза 4807 гектар чериң тарааы кезер. Бо хүннерде олар бир гадап ортумаа-биле 11 центнер дүжүттү алган.

Тараа ажаалдазынын талазы-биле Танды кожун база-ла өскөлдөң дээрлериниң санында чоруп турар. Бо хүннерде 10280 га чериң 7724

Мал чеми 79 хуу
белеткеттинген. Гадап
11 центнер дүжүттү
ажаап ап турар.

247 га черге тараа культуура-рын тараан. Кожундан медээ орайтадыр кээп турар болганыдан олар бо хүнде чүгле 28 гектар чериң тарааы ажааган билдиктен.

Нийтизи-биле мааа чүгү демдеглен болурул? Кол-ла чүве чер-черлерге дүжүт ажаалдазынын хуусаазын орайтапайн, айыттынган үезинде эгелээш, төндүрер болза эки деп, удуртукчулар санап турар. 2001 чылдың чайы чамдык кожуннар кааңнаашкынын болдурган база сөөлгү хүннерде сүтүр чаашкынын дүшкени, ылаңгыя төп кожуннарга үе-шаанда тараа кезилдезинге улуг салдары чедирип турар. Кожуннарын берип турар медээлеринден алырга, Би-Хем, Танды, Кызыл кожуннар октябрь 15, а Сүт-Хөл, Барыш-Хемчик кожуннар дүжүдүн октябрь 15-20 үезинге чедир долгуз-биле ажааган турарын чедип алыр сорулгалыг. Чүгле ажылче демниг кирер болгаш бердиген үеки өй-шаанда, чөптүг ажылгаары негеттинер.

Чамисмаа МОНГУШ.

Сөөлгү шакта

Делегейиң № 1 “шагдаазы” АКШ терроризмге удур демиселге сылдагалап алгаш, Афганистанче халдаашкынын эгелээш. Ылап тодаратпаан медээлерин езуаар алырга, 30 ажыг хыдыкчы база ол хире аар бомбалачы Афганистаның 6 улуг хоорайларын дүңеки үеде бомбалаан. Ол ышкыш Арааия далайда корабльдерден 30 чалгыныг ракеталарын салып үндүргөн. Өлгөн-читкеннериниң саны эки билдинмес. Кабул, Каидагар, Джелабад, Куздуз хоорайларын бомбалаан. Ракета-бомба согуушкуннарын түңилеңде, Афганистандан дескен чоннуң саны 5 сая чедип турар.

АКШ-тын президентизи Д. Буш террористерге удур демиселди херек кырында боттадырып эгелээш. Россиянын Президентизи В. Путинге телефон дамчыштыр дыкнаткан бооп турар. Террористерини бичи-даа амдажытпас, оларын турар черлерин тып узуткаар деп, В.Путин дыкнаткан.

Россиянын Президентизи В.Путин Афганистанда болуушкуну тодаратыры-биле камгалап сайыды Имановту болгаш айым чок чорук секретары Патрушеви кыгырткан, терроризмин узуткаарынын айтырын чугаалашкан.

Суг адааның “Курск” хемези далай адаандан уштур ажыл адакталган. Ук хемези 12 шах иштинде уштурун чогуур албан чери дүң дыкнаткан.

Тель-Авивтен Новосибирскиге ужул бар чорааш, ондакка таварышкан ТУ-184 самолетка 68 пассажир болгаш экипаж кезигүну 12 кижиче мөчээни ык тодараткан. Самолеттун ондакка таварышканын талазы-биле хөй язы чугаа үнүп турар. Кара далай кыдынга шериг өөредилгези кылып турда, оон салып үндүргөн ракета самолетту андара аткан деп, медээ бар. А самолетка ийи частышкын болган деп, өске медээ база бар. Оон аңгыда ондак болурун бүдүгүнде ужудукчуларын чүгү дыкнатканы база илереп турар. Будулгазыннар-ла хөй. Ынчалза-даа ылаптыг медээ тыптып кээп болур.

(АГЕНТИЛЕЛДЕР
МЕДЭЭЛЕРИНДЕН).

ШАҢДА АЖЫЛ СОКСААЛ ЧОК

В. Савиныхтың тырттырган чуруу.

Күүселде хыналдазы ЧЕТПЕС ДЕП ДЕМДЕГЛЭЭН

2001-2003 чылдарда наркотиктиг бүдүмөлдөргө шын эвес ажыл-таарыгга база ону хоойлу хажыдып садып-саарарыгга удур комплекстиг хемчеглер талазы-биле республиканың тускай программасын күүседир дугайында ТР-ниң Чазаның №832 доктаалын амыдыралга боттандыры-биле республиканың девискээринде үнүп турар черлик чашпанны (конопляны) узуткаарының айың 2001 чылдың июнь 28-тен июль 28-ке чедир чарлаан турган. Оон түннелин Чазак хуралыгга чоокта чаа чугаалашкан. Республиканың яамылары, ведомстволары, Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның, кожууннар чагыргалары 32310 гектар шөлдүң чашпанын шинчилээн, оон иштинден 16733 га шөлдө черлик хоралыг чашпан үнгени илерээн. Кожууннар, сумулар чагыргаларының чанында черлик чашпанны илередир болгаш узуткап чок кылырының талазы-биле доктаамал ажылдаар комиссияларны тургускан. Чашпан кезер 42 механизастат-тынган отрядты, 60 бригаданы тургускан. Черлик чашпанны узуткаарыгга ТР-ниң Чазаның деткимче көргүзүп, 919 муң рубльди тускайлап берген. Кожуун чагыргалары ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызын дамчыштыр кывар-чаар материалдар садып алырынга 478 муң, цалыңга 9309 рубльди алган. ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызы "Центрагроснаб" дамчыштыр 432 муң рубль өртектиг 24 сизген кезер машинаны садып алгаш, эскеелген. "Агроснаб" акционерни ийитилели лизинг-биле 21 МТЗ-32 тракторну алган. Черлик чашпанны узуткаарының айы чоруп турарының дугайында

айтырыгны Чазак хуралыгга бир, селектор хуралыгга ийи удаа чугаалашкан.

Агротехниктиг хемчеглерден аңгыда, кожууннар чагыргаларының, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның ажылдакчылары, черлик чашпан узуткаар комиссияларның кезигүүнери чурттакчы чоннуң ортузунга тайылбыр ажылын калбартып, чашпаның хоразының, ону узуткаарының эргежок чугулазын чугаалап бергеннер.

2001 чылдың сентябрь 14-түн медээзин ёзугаар алырга, 12576 гектар шөлдүң черлик чашпанын узуткап чок кылган, ол болза бүтү шөлдүң 75 хуузу болур.

Оон-биле чергелештир черлик чашпанны узуткаар дээш чорудуп турар хемчеглерни Чазак хуралыгга четпес деп демдеглээн. Чөөн-Хемчик, Эрзин, Сүт-Хөл кожууннарның сумулары, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери, "Тываэнерго" акционерни ийитилелин бүдүрүлгелери черлик чашпан узуткаар хемчеглерге киришпээн. ТР-ниң Авторук эргелели оруктар кыдыгларында чашпанны аштап-арыгларын чорутпаан.

ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызы, сонугалдыг яамылар, ведомстволар, кожууннар чагыргалары ТР-ниң Чазаның №832 доктаалын база черлик чашпанны узуткаарының айының хемчеглерин четпес күүсеткенин ТР-ниң Чазаның хүлээп алган доктаалында айыткан.

Республиканың Көдээ ажыл-агый яамызы, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Чаа-Хөл кожуун чагыргалары черлик чашпанны узуткаар хемчеглерни дүрген алырын ук доктаалда дааскан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

ТӨЛЕПТИГ

Мен мындыг каш одуругларга Тыва Республиканың харысалгалыг ажылдакчызы, алыс боду эң бөдүүн кижиниң дугайын чугаалаар бодап тур мен. Бис коммунисттиг үениң агымы-биле чүгле энгийн кижилер дугайын ыттыр адаар, удуртукчу ажылдакчыларже ак хар ашпас апарган улус болгай бис, даргаларның үези боду-ла чедип кээр деп мындыг бис ыйнаан. Шынында шын чүведир ийин, баштай бөдүүн ишчилерни бурунгаар идер херек, дүжүметтер хүнү ала-чайгаарла үнүп кээр. Херекти хандыр бакылаар болза, байдал бир янзы болдур эвеспе, удуртукчулар кудуку чадааның кижилеринден депшип үнүп кээр. Оларның ажыл-херээн база чогуур үезинде үнелээри чугула, ынчалбас болза, ол шагында ажаап албаан дүжүт ышкаш, хөлүн эрттир ышкаш, үрелип, эвирерип, черже хейле тоглап каар.

Ам кымның дугайында чугаа кылып деп турарымны ажыдып көрей: өске кымның-даа эвес, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының сайыды М.К. Нурсаттың дугайын бижири мен. Мону дыңнааш, чамдык кижилер алгыржыптар чадавас: оон дугайын шуугаан херээ чүү боор, Мария Кыргысевна дээрге бүгүдөгө билдингир кижилер ышкашыл? Ийе, удурланмас мен, ол республика ужур-уткалыг деннеде улуг дарга чүве. Ынчалза-даа Мария Кыргысевна анаа бөдүүн финансистен эгелээш, сайыт дужаалга чедир узун болгаш берге оруктур эркен. Ол дээрге чамдык эр(!) кижилер безин ыракта-ла ууп шыдавас аар чүк-түр.

Мен борта М.К. Нурсаттың профессионал ажыл-херээниң республика деннелинге дээп көрей, оон артканын оон кады ажылдап чораан болгаш кады ажылдап турар эш-өөрү менден артык чугаалап шыдаарлар

боор. Ону өжөгээр оларның үлүүнге арттырып кагдым.

М.К. Нурсаттың сөөлгү он ажыг чылдарда республиканың Саң-хөө яамызынга ажылдап турар үезинге бистиң ийитилелисте демократтыг чаартылгаларның, мурнунда биске турбаан рынок харылзааларының харысалгалыг болгаш кончуг берге айтырылгалары таварышкан. Мындыг байдалдарда саң-хөө ажылдакчылары чугула черни ээлээр дээрзин кижилер бүрүзү билер. Ийитилелде чаартылгаларга өске бедик албан черлериниң үлүүн бичии-даа хөмзелевейин, куду көрбейн, республиканың экономиктиг хөгжүлдээринге бир дугаар черни М.К. Нурсаттың чедиишкиниг баштап турары Саң-хөө яамызынга бээр ийик мен. Мында ук яамының ажылында бүтү херек кыла эвес дээрзин, кижээлээрге, бюджет адырында кижилерге акша-шалыңны, уруглар пособиен, албан черлеринге акшаландырышкынны чогуур үезинде бербес таварылгалар тургулаанын билер бис. Маңаа бистиң сайыдымыстан хамаарышпас чылдагааннар турганын айтыр херек. Ол дээрге бүтү Россия хемчээлдиг байдал-дыр. Тывада акша парлап үндүрбейне турар болгай.

Сөөлгү чылдарда бистиң республикада саң-хөө айтырылгалары чоорту экижип турар апарган. Ында бистиң сайыдымыс М.К. Нурсаттың хууда кириген үлүү улуг. Ылангыя Москвада федералдыг дээди органнарның мурнунга Тыва Республиканың сонугалын камгалап туржур — оюнчук эвес херек. Ынаар оода чаңгыс катап чорутурунга чеже хире улуг күженишкinner, уйгудыш чок дүннер, хүннер херек дээрзин чамдык кижилер билбес чадавас. Бо аар чүкүтү Мария Кыргысевна бодунуң херээжен бичии ырбыска эгиннеринде алдарлы-биле ап чоруур. Ийе, оон ыңай Тывага Саң-хөө яамызын херээжен кижилер баштап турган

таварылганы мен-не билбес мен!

Бодумнуң бо одуругларымны чуруп каастаары-биле дараазында чижектерни кириксээн ийик мен! Тываның Чогаалчылар эвилелин болгаш өске-даа албан черлерин удуртуп-баштап тургаш, чаңгыс эвес эштеримни алдарлыг аттар болгаш күрүне шаанналарын тыпсырынче көдүрүп үндүрүп турган мен, ынчалза-даа бодум биеэги-ле чарык "деспи" чанынга артар турдум. База бир кончуг талантылыг артисти билер мен, оон адын Х.О. Ширин-оол дээр. Ол чогуур үезинде бистиң театрымыстың директорунга ажылдап турду. Ол база-ла мен ышкаш, бодунуң эштерин күрүнениң бедик шаанналарынче идип үндүрүп турган болбайн аан, оон боду артып турган. Сөөлүнде, кажан ол директор сандайындан чоруй баарга, ынчан оон кырынче "сылдыстар" саарлып эгелээш. Ам бистиң сайыдымыс М.К. Нурсат шагда база бистер ышкаш, шаанна-даа чок, мактал-даа чок олутуп турар-дыр.

Мээң бодалымның кайнаар шыгаап турарын ам билип каан чадавас боор силер, хүндүлүг номчукчулар. Мен Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының сайыды Мария Кыргысевна Нурсатка Россия Федерациязының алдарлыг финансист деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында айтырыгны көдүрүп тур мен.

Акша санаары мээң херээм эвес, ынчалза-даа Тываның Саң-хөө яамызының, кожууннарның саң-хөө органнарның коллективтериниң ажылдакчылары мээң саналымны деткир боор деп казыг чок билип тур мен. Чүге дээрге Мария Кыргысевна ыңдыг атка төлептиг!

К. КУДАЖЫ,
Тыва Республиканың
улустуң чогаалчызы.

МААДЫРНЫҢ ИЕЗИ — ИЙИ ДАКПЫР МААДЫР

Чуртталгавыста чаагай чүүлдер: аяс хүн, хөглүг каткы, столувус, оон кырында хлеб... — шупту маадырларның ачызы-дыр деп болур. Олар бистиң уйгуду камгалап, эртенги хүн тодуг болзун дээш ажылдап, чаш төл кадык болзун дээш хумагаллап чоруурлар. Чоннуң, Ада-чурттуң маадыры атты чедип алыры — ол езулуг күш-ажылдың, тура-соруктун, арыг арын-нүүрнүң чедиишкини.

Ийи дакпыр маадыр атты чедип алыры — 2 дакпыр чедиишкин. Ол 2 дакпыр маадыр атты төлептиг алган малчынга, мээң бодалым-биле, 3-4 дакпыр маадыр... Чүге дээрге оон уруу Минчеймаа Салчаковна — база маадыр ие. Маадырны төрүп каан ие база-ла чоннуң чоргааралы. Кымның дугайында бижиксеп олурарымны билип каан боор силер. Ийе, Тывада ийи дакпыр маадыр атты алган кижилер — Социалисттиг Күш-ажылдың маадыры, маадыр ие Урүле Кандан. Оон дугайында дыннаваан, билбес тыва кижилер чүве болза, каас-чараш Тывазынга ынак эвес, бурунгу төөгүзүн хүндүлөөс, ыры-

хөөмейинге чоргаарланмас, харын-даа тыва кижилер мен деп национал чоргааралы чок кижилер деп бодаар мен.

Мен бодум хуумда, Урүле Канданны, Ооржак Лопсанчапты, Хомушкү Чүргүй-оолду школага өөренип чораан чылдарымда каажан-даа мээң амыдыралымга таварышпас тоолдун маадырлары дег көөр турган мен. Оларның маадырлыг чоруун, ажыл-ижин чогаалдың маадырларының сюжетте кириген болуушкуну, ужураалдары, оон түннели деп өөренип эртип турганымыс омур-хевирлер бооп сагымымга арткан.

Чылдар эртип, амыдыралдың аайы-биле таныыр кижилерим саны калбарып, номда кирген Байлак Вераның уруу-биле лагерьлеп, Лопсанчаптың уруу-биле кады ажылдап, Токаның оглунуң баштак чугаазын дыңнаар байдалдар таварып турган. "Тураскаалдарның" дириг "төөгүлерин" көргөш, ынчан ол маадырларымны бистиң аравыска чурттап чораан кижилер-дир, кандыг-кандыг деп бижип турар ийик деп сактып орам мен. Урүле Канданның чүс хойдан чүс, харын-даа 100-120 чедир хураган ап

турганын билбес кижилер чок. Оон томаанның тыва улус болза, чыткан хой тургуспас деп болур.

Авазының дугайында уруу Галина мынча деп сактыр:

— Авам аажок топтук кижилер, белең-селең чугааланмас. Оон аксындан мактаашкын дыңнаары дег өөрүшкү чок, черле кончутунмас, "багай-дыр" деп каар болза, багай-ла чүве кылган-дыр мен, канчап эдип алыын дээш кижилер дыка кызар. Чымчак, хорадап органын мырыңай көрбес. Ачам ыңгылы, кадыг, хурал-суглаага чүве чугаалай бергенде, ылангыя шүгүмчүлел кыла бергенде, бажындан куду шуптузун сайгарар. Ынчангаш бис, уруглары, бир талада, ада-иевистин бисти эргеледип олурар чайы чок, ийиде, хөй база бис, үште, оларның мезүзү база уруглар чассыдар хире эвес боорга, мактал алыр дээш кызар турган бис.

Сурагыл малчын маадыр иениң ырларын чон мактап ханмас турганын дыңнааш, школага өөрениген омур-хевирим: "Иштики культуразы бедик, чараш мезүлүг езулуг кижилерниң бирээзи чораан-дыр" — деп билдим.

Айлаң ДАРЖАА.

Тыва Республиканың Хоойлулары

"Тыва Республиканың алдын курлавырларының болгаш валюта резервазының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузун күш чок деп санаар дугайында

Дээди Хурал 2001 чылдың июль 19-та хүлээп алган.

1 чүүл. "Тыва Республиканың алдын курлавырларының болгаш валюта резервазының дугайында" Тыва Республиканың 1996 чылдың ноябрь 23-те № 653 Хоойлузун күш чок деп санаар.

2 чүүл. Бо Хоойлу ону албан

езузу-биле парлаан хүнүнден күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың
Президентизи Ш.ООРЖАК.
Кызыл хоорай
№ 1186
2001 чылдың август 8.

"Өскүс уругларның болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларның социал камгалалының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузун күш чок деп санаар дугайында

Дээди Хурал 2001 чылдың июль 19-та хүлээп алган

1 чүүл. "Өскүс уругларның болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларның социал камгалалының дугайында" Тыва Республиканың 1996 чылдың июль 4-те № 596 Хоойлузун күш чок деп санаар.

2 чүүл. Бо Хоойлу ону албан

езузу-биле парлаан хүнүнден күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың
Президентизи Ш.ООРЖАК.
Кызыл хоорай
№ 1188
2001 чылдың август 8.

ДҮЖҮТ-2001

КЫМНЫҢ КАНДЫЫЗЫН ЫЛГААР ЭВЕС

Василий БАЛЧЫН-ОЛДУҢ тырттырган чуруктары.

Байлак дүжүттү ажаарынын таарымчалыг үези – күстүң баштайгы айы адакталган. Бо үеде тараа кескен комбайннарның тааланчыг үнү дыштыг чайлаан хову-шөлдерниң ыржымын үреп, хоор-сарыг тарааны ажаап турар дээрден башка, картофельдин, ногааның ажаалдазы чер-черлерде колдуу-ла доозулган.

Ие черивистиң карак четпес делгем хову-шөлдерин хайгааралга ап, ону андара-дүндере тыртып, чемгерип, сугтарып-ла турар болзувусса, кара хөргүнү-вүс беримчезин кандыг-даа нацияның төлүндөн харамнаныр шаа бар эвес. Аңаа чүгле кижиде буянның амытанның чартугааны, ажыг дерин үндүрүп тургаш ажылдаар күжү-ле негеттинер болгай.

Улуг-Хемниң оң талакы ховуда турар дачаларның дужунда, улуг даг баарында, озалааш черде бригада төвүңге ай бурунгаар орук ара кире дүжүп, сонугадывыс. Ында барык 10 шаа хире кижиде ажылдап турар болду. Оларның бригадирин Эрболот Мурзараимович Тешебаев дээр. Ол эрткен чылын Киргизиядан келген. Таныжып чугаалажы бергеш, ажы-биле айтырарымга: “Минип келиримге-ле, ада-ием чер ажылдыг улус чораан. Ынчангаш хөй ногаа естүргеш, акша ажылдап алып сорулгалыг мен” — деп чажырбайн чугаалаар чорду. Ынчан-

майн канчаар, кым-даа кижиге амыдыраар акша-ла херек болгай.

Эрболот Тешабаевтиң бригадасында ажылдап турар шөлү 10 га. Ону ийи дугаар чылын ажылдап турар. Ында картошка, капуста, арбуз дээш, бүгү-ле ногаа культураларын тараан. Бистиң барганывыс хүнде, кончуг таптыг олар арбузунуң дүжүдүн ажаап турган үезинде таваржы бердивис. Арбузту 1 гада тараан, оон 30 тонна ажыр дүжүттү алдывыс деп чоргаарал-биле дыңнатты. Картошканы 1 гадан 10 тоннаны алган, а капустаны 2 гада тараан. Ынчангаш 1 гадан 50 тонна ак баштыг капустаның дүжүдүн алган. Бо бүгү алган продукциянын хоорайнын, кожууннарның садыг топкалары-биле дугурушкаш, сайгарып турар болгаш ам-даа чонда витаминниң арбузун садып турар.

Ажылчыларны көөрүмге, аныяк уруглар боорга база сонуургап, танышкан бис. Оларның чугаазы колдуунда-ла ыңай-бээр өөренип киреринге белеткенип, акша ажылдап ап турар. Колдуу-ла чоогунда Кара-Хаак сумузуңуң чурттачылары.

Алыр шалыңының ортумак хемчээли хүнде 25 рубль, а айда 1000 рубльди холда туда ап турар кылдыр чугааладылар. Кажан продукцияны бүрүн сайгарган соонда, төндүр санажыр болгаш кижиде бүрүзү, денге ажылдап турар болган соонда, шаңнал

акшалар база алыр дээнинге өөрүп турдулар.

Ажыл чок олуларының орнунга, бодунуң шаа-биле акша-даа ажылдап алырга, ол дег ажыктыг, халас кежик каяа турар боор. Алыс бригадир боду ажылчынарынга таарзынып турарындаа чугаалады, чүге дизе шүптүзү-ла аныяктар, ыңдыг-мындыг негелде кылып, айтырыг-даа тургузуп турбас. Дугурушкан керээ езугаар кижиде бүрүзү бодунуң үлүүңге чөпшээрэжиң турар.

Дүжүт ажааттыңан соонда, бригадты ээн каар ужур чок. Ийи буттук “бөрүлөр” дораан үптээр,

ынчангаш келир часка чедир картошка үрезинин арттыргаш, чурттавышаан, ээлээрин-даа дыңнаттылар. Күзээр-ле болза ажылчылардан кым-даа ээлеп болур, а айда төлевири 500 рубль.

А демир чылан чылының дүжүдү республикага ниитизи-биле кандыг болганын чугаалаары амдызында болдунмас. Ынчалзажок бо чайын чамдык кожууннарга кааң чай болганы база бир улуг когаралдың тургустунганын херечилеп турары ол.

Чылдан чылче чон черниң ажыын көрүп, тараа-быдаазын,

картошка, ногаазын бажың чанындан аңгыда немелде шөлдер алгаш тарып ап, эвээш эвес дүжүттүг бооп турары онзагай. Ылаңгыя бо чылын чоннуң тараан картошказының дүжүдү чер-черлерде эки болганы өөрүнчүг. Байлак Тывавыстың хөргүн, довураа ол-бо деп ылгаар эвес, ажылдап, чаартып, сайзырадып-ла турар болза, бисти ол кажанда-даа тоттуруп, доруктуруп азыраар.

Чимисмаа МОНГУШ.
ЧУРУКТАРДА: Кара-Хаак суурнуң ажылчы аныяктары.

Чер дугайында

МЕН БАЗА ҮДҮР МЕН!

Делегей чергелиг чогаалчы А. Солженицын “Россияның Чазаа чоннуң өңчү-хөреңгизин ажы-биле сандарадып чок кылгаш, ам бодувустуң адаа-выста черни садар деп хөй-ниити мурнунга бо частыргыны кылып болза, бүгү чонга удур эң улуг айыыл диргелип болур!” — деп июнь 10-да кежээки эфирге медеглел кылды. Мен ол медеглелди улуг кичээнгей-биле дыңнааш, ажы-төлүмге, уруг-дарымга чугаалап олурдум. Бир эвес Күрүне Думазының депутаттары бо телевилелди деткип бадылаптар болза, көшкүн мал ажыл-агыйлыг каш санныг тыва чонга-ла берге-дир.

Шаг-төөгүдөн бээр тыва кижиде бодунуң чери, өңчүзү дээш алгыш-кырыш, дайын-чаа-даа үндүрүп көрбөөн. Ол хамаан-чок тыва байлар аразыңга чер, одар-белчиір дээш чаргы-чаалы кылып чорбаанын өгбелерден дыңнап өскөн мен. Шынап-ла, бир эвес ынчал баар чүве болза, ажыл чок каш санныг боттарывыс чер ээлериң кулдары болу бербес бис бе?

Чемгерикчи ие-черивисти канчап садар деп, мен аңаа черле удур мен. Бүдүн тыва чуртувусту аш-чутка алзып, нациявысты чидиреринге шуут-ла удур бодалдыг мен.

Бөгүнде көдээ ажыл-агый-

ның янзы-бүрү адырлары буурап, колхоз, совхозтар, бүдүрүлгелери тоймаглаттынза-даа, черивис бисти чемгерип, чылдың кандыг-даа берге үе-чадазында бодунуң беримчезин харамнанмайн тур. Кеживисти четтирип чор бис. Хар-назыным дөгүй берген кижиде мен. Ажы-төлдүң келир үези дээш сагым аарып чоруур. Ынчангаш төрөөн чуртувус дээш, төрөл чоңувус, тыва нациявыс дээш карак кызыл туржуп ажылдаалыңар, бот-боттарывысты детки-жил, билчип чурттаалыңар.

Делег-оол КУУЛАР,
күш-ажылдың хоочуну.
Хорум-Даг суур.

АРТЫКШЫЛЫН
ЯРМАРКАЖЕ

Бо чылын дүжүт эки болганындан республиканың көдээ ажыл-агыйлары, хуу арат эштежилгелер болгаш өөредилге черлери картофельдин, капустаның, морковтун дүжүдүн хөйү-биле үе шаанда ажаап алган.

Ынчангаш ТР-ниң Садыг амызы октябрь 12-де “Күс-2001” деп көдээ ажыл-агый продукцияларын садып-саарының ярмарказын органи-застап эрттирер. Аңаа киржир күзелин илереткен Тес-Хем, Би-Хем, Каа-Хем, Таңды, Кызыл кожууннарындан көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери боттарының ажаап алган продукцияларының артык-шылын чик өртөккө Кызыл хоорайга болуп эртер ярмаркага делгээринге белен.

Игорь ДАМДАК.

УДУРЛАНЫШКЫН
ХӨДЕЛИИШКИНИ

Октябрь 5-те Кызылдың Арат шөлүңге РФКП-ниң Тывада төлээлери чыылгаш, ажылчы чоннуң эргелерин кызып, хамаатыларны ядарадып, өртөктерни өстүрүп, черни кайы хамаанчок садып турарыңга хамаарыштыр Бүгү-россияның удурланышкын хөделииш-кининге киржиң, чыскаал-митингини эрттирген.

Митингини С.С. Григорьев ажиткаш, Г.Ч. Ширшинге сөс берген. К.Х. Шавыраа, К.А. Маспык-оол болгаш өскелер-даа чүве чугаалаан.

Митингиниң резолюциязын А.К. Канзай номчаан.

Чыскаал-митинг үезинде хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыдар үүлгедиишкиннер болбаан.

Россия Федерациязының Федералдыг депутаттыгына кандидат

"Единство" болгаш "Отечество" ниитилел каттыжышкынынарының Бүгү-россия Эвилелиниң Чингине Чөвүлелиниң

ШИИТПИРИ

Москва хоорай 2001 чылдың сентябрь 10

Күрүне депутаттарының немелде соңгулдаларына кандидаттарны деткир дугайында

Эвилелдин Чингине Чөвүлелиниң шийтпирлээни болза:

1. Тываның № 27 соңгулда округунун талазы-биле октябрь 14-те болур Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутатының немелде соңгулдаларына

га Тыва Республиканың иштики черектер сайыды Сергей Саин-Белекович МОНГУШТУҢ кандидатуразын деткир.

"Единство" болгаш "Отечество" ниитилел каттыжышкынынарының даргалары: С.К. ШОЙГУ, Ю.М. ЛУЖКОВ.

көрүнер даан. Банкир олутту, хөдөл ажилга канчап солугурул? Ынчаарга Норбунун "банкир" мен дээн улугураашкыны "Единство" күүскомунда хөдөл эргедужаалдан дээрдевес болганы ол ышкажыл? Өске чүүл база-ла кичээндирип турар. Сөөлгү он чылда В.Норбу алды банкыга ажилдап каапкан бооп турар: "Кредо-банк", "Инжин банк", "Ист Бридж Банк", "Химэксбанк", "Российский кредит" банк, а бо хүнде "Транснациональный банк". Банк бүрүзүнге ортумаа-биле бир чыл чартык үеден эрттир ажилдап чадап каан. База-ла чиктиг, аа? Бодун хүндүлээр бан-

Бүгү-россияның политиктиг хей-ниити организациязы "Единство" партиязы

Политчөвүлел президиуму

Бүгү-россияның политиктиг хей-ниити организациязы – "Единство" партияның Политчөвүлелиниң Президиумунун хуралының протоколундан УШТА БИЖИДИЛГЕ

2001 чылдың сентябрь 11 Москва №08-413

Дыңнааны: "Единство" партияның Россия Федерациязының субъектилеринин соңгулда кампанияларына киржиринин дугайында

Шийтпирлээни: Политчөвүлел даргазының оралакчызы, Төп Күүсекчи комитеттин даргазы С.А. Поповтун ам болур

регионнар соңгулдаларының дугайында дыңнадыын кичээнге алып.

2001 чылда Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының ам болур немелде соңгулдаларына дараазында турушту ээлээр:

Россия Федерациязының субъектизи	Соңгулдаларының болур ай, хүнү	Политчөвүлел президиумунун туружу
Тыва Республика, Тываның № 27 соңгулда округу	14.10.01	Регион организациязының саналы-биле чөпшээрер болгаш Тыва Республиканың иштики черектер сайыды Сергей Саин-Белекович Монгушту деткир

Политчөвүлел Президиумунун даргазының хүлээлгезин күүседип турар Ф.А. КЛИНЦЕВИЧ.

Политчөвүлел Президиумунун даргазының оралакчызы С.А. ПОПОВ.

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралы Күрүне Думазы "Единство" фракциязы Фракция хуралының № 50 протоколундан УШТА БИЖИДИЛГЕ

2001 чылдың сентябрь 25.

Дыңнааны: РФ ФХ Күрүне Думазының Тыва Республикага соңгулдалар дугайында

Шийтпирлээни: Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазына

Тыва Республикага болур соңгулдаларына Сергей Саин-Белекович Монгушту кандидатуразын деткир.

Фракция удуртукчузу В.А. ПЕХТИН.

Бүгү-россияның "Молодежное Единство" хей-ниити организацияның Тыва Республиканың аныяктарына КЫЙГЫРЫЫ

Эргим өңүктөр! Бүгү-россияның "Молодежное Единство" хей-ниити организациязы эң чугула политиктиг кампанияның бүдүүзүнде силер бүгүндүң кижжи бүрүзүн соңгулдаларга идепкейлиг киржиринче кыйгырып тур. Октябрь 14-те шилип алган кижинерни Россияның Күрүне Думазының депутатына бадыйлаар апаар силер. Тываның аныяктары ол үеде хамааты идепкейин болгаш политика талазы-биле быжыкканын көргүзөр, бодунун шилилгезинге бир дугаарында чонуну сонургалдарын удуртулга болдураар боор дээрзинге бүзүрээр бис.

"Единство" партиязы болгаш ооң удуртукчузу С.К. Шойгу келир соңгулдаларга бистиң партияның талалакчызы, практиктиг ажилга улуг дуржулгалыг, республиканың чугула

айтырыгларын эки билер, бүгү аныяк назынын корум-чурум база хоойлу камгалаарына тураскаадып келген профессионал юристтер, силерниң чангыс черчурттуулар республиканың иштики черектер сайыды Сергей Саин-Белекович Монгушту деткир турар.

Бир эвес чонунуң бүзүрелин чаалап, депутатка депштитир алып болза, Сергей Саин-Белекович бодунуң бүгү күжүн Россияның база бодунуң төрөөн республиказының хөгжүлдэзинге болгаш бурунгаар депшилгезинге кириштирер дээрзинге "Молодежное Единство" бүзүрээр тур.

Хүндүткел-биле,

А.М. БУРАТАЕВА, Бүгү-россияның "Молодежное Единство" хей-ниити организациязының баштыны, Күрүне Думазының депутаты.

БҮЗҮРЕЛДИ БҮЗҮРЕДИР

Күрүне Думазының соңгулдаларының сөөлгү чадазы келди. РФ-тин өске чамдык регионнарына бодаарга, соңгулдалар хөлүн эрттир чидиг месилдежилге чокка эртип турар. Ынчалза-даа чамдык кандидаттар (оларның штабтары) "хирлиг технология" дээривис чүүлдерни ажыглай бээр-дир. Ону салаа-биле айттып турган херээ чок боор, соңгукчулар боттары-ла эскерип турар ийин.

Бо байдалда биске эң чугула чүүл болза "Единство" партиязы-даа, Сергей Күжүгетович Шойгу-даа боттарының деткип турары кандидаты кылдыр Сергей Саин-Белекович Монгушту шилип алганы болур.

Республикага улуг ужур-дузалыг соңгулда кампаниязының сөөлгү чадазында мен база оң кыдылынга артып каар аргам чок болду. Ынчангаш ажылымдан шөлзөп алгаш, кандидаттың бүзүретириг кижизи бооп, кампанияга дорт киржир эргени алдым.

Соңгукчуларның хей кезиниң бисти деткиптеринге чигинмейн, тиилеп аарынга бүзүрээр турар бис. Чүге ындыг бүзүрел барыл? Бети дизе С.С.-Б. Монгушту кордакчы кылдыр Сергей Күжүгетович Шойгу саналдаан-на болгай. Ол дээрже силер үнүрени Сергей Күжүгетович Шойгу дээш база оң удуртканы "Единство" партиязы дээш берип турарыңар-дыр. Ол дээрже Сергей Саин-Белекович чуртка чурум-сагылганы тургузар деп турар РФ-тин Президентизи Владимир Владимирович Путинни деткип турар Күрүне Думазында "Единство" фракциязының кежи-

гүнү болур дээни-дир. Ынчангаш бистиң депутатымыс ол бүгү күштер-биле демнежип тургаш, бистерниң бюджетке болгаш социал-экономикаг берге айттырылгавыска хамаарыштыр чүүлдерни шийтпирлээринге үлүүн кириер апаар. Өскелерге бодаарга, ол ону шыдаар-даа.

Өске кандидаттар дугайында чугаалаар болза, мында хей-ле айттырылгавыска чугаажок. Чижээлээрге, Ч.Ч.Д. Ондар джик. Ону "Отечествонун" тыва салбыры деткип турар деп турар. Бо дээрже С.С.-Б. Монгушту деткээ С.Шойгу биле Ю.Лужковтун ат салганы "Единство" болгаш "Отечествонун" Чингине Эвилелиниң шийтпиринге көңүс дүүшпес чүүл-дүр. "Отечество" Ч.Ондарны депшидип-даа, деткип-даа болбас ужурул. Мындыг чүүл үстүкү политиктиг чөпшээржилгени каржызы-биле үреп турары ол-дүр. "Отечествонун" тыва салбыры боду "баш миннип", ниитизи-биле республикага улуг хораны чедирип, бисти эпчок байдалга таварыштырып турары ол-дүр.

В.Норбуга хамаарыштыр айттырылгавыс оон-даа хей. Ол чон аразына Москваның шыырак банкири мен деп бодалды күженишкенин тарадып турар... Хараалаан, херек кырында ол кайын ындыг болур ийик. Чангыс чижекти көрээли. Бир катап ол меңээ келгеш, "Единство" партиязының күүскомунун апаарадының кандыг-бир ажылынга хүлээп алып кылдыр С.Шойгудан дилээрин менден диледи. Меңээ ол чүүл арай-ла чиктиг кылдыр сагындырды. Шынап-ла, бодап

кылар үнелиг ажилдакчыларны канчап ыңай-бээр октай бээр деп? Эки ажилдакчыларындан олар адырлып өлбөс-тирлер ийин. Ында өске чылдагааннар турган боор. Кандызын билбес мен. А мындыг чүүлдү кончуг эки билер мен. В.Норбу дээрзи бо үеде Сергей Күжүгетович Шойгуну ийи катап мегелзэн болгаш ооң деткимчезинге ынаныр эргезин бүрүнү-биле чидирген. Сергей Күжүгетович мегечи болгаш өскерликчи чорукту кажан-даа, кымга-даа өршээвес кижжи дээрзин эки билер мен.

В.Норбу бодунун деткипчиспонсорларын база мегелзэн байдалдыг: оларның эвээш эвес акша-тегериин алырда, ол Шойгунун кол болгаш кара чангыс деткир кордакчызы болур мен деп аазаны чугаажок. Ынчангаш олар акша-тегериин берген боор. Ол дээрже база-ла мегелзэни ол-дүр. Ынчангаш В.Норбу банкирлээр талазы-биле бодунун келир үедеги ажил-агыйжы оруун база будап алганы ол. Банкыларның консервативтиг бөлүгүлгөжилкини мегечи чорукту база-ла өршээвестер-дир ийин. Күрүне Думазына ындыг төлээниң биске херээ чүл?

Ынчангаш Күрүне Думазына мээң-биле, Сергей Күжүгетович Шойгу-биле кады ажилдап, республиканың эрге-ажыын камгалап шыдаар кижжи Сергей Саин-Белекович Монгуш деп санап турар мен.

Каадыр-оол БИЧЕЛДЕЙ. Кандидаттың бүзүретириг кижизи, Күрүне Думазында "Единство" фракциязының кежигүнү.

ТУРУМ БОЛГАШ ТУРУШТУГ

РФ-тин Күрүне Думазының депутатынче кандидат кылдыр 5 кижжи ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязына бүрүткелди эртип, бадыладыр эргениң шынзылгаларын холга алганын ам шуптувус тодаргай билер бис. Дөгерези төлөптег, чонунуң чоргаарлары оолдары-дыр. Кым кымны шилип алганын солуннардан, радио, телевидениеден көрүп, дыңнап номчуп тур бис.

Москвада ажилдап, чурттап чоруур чангыс чер-чурттажывыс Виктор Норбунун берип турар интервьюзунда аазашкыны арыг, тас ышкаш сагындырар чорду. РФ-тин Күрүне Думазында, Чазанда ооң танывазы, аралаш-

пазы даргалар-ла ховар. Тыва-биле харылзааны тудуп турар мен дээн. Хөлүн эрттир дээрже үндүр мактанган херээ чүү боор. Хоозуралга бектеткен тыва чонунга ынча түнүг хөреңгиле дузалаштым; хүрээ-хиит тудугларына ынча акша-тегерикти берип кагдым деп тодаргай ажил-херектерни хөлчөк дыңнасаар-дыр мен.

Эртеменден экономист кижжи Москвада, даштыкыда хей таныш-көрүштерлиг боорга, бистерге эки болбайн канчаар. Ылап-ла дуза көргүзүп шыдаар кижжи болза, Сергей Шойгу ышкаш болур-ла болгай. Оларга немей ам-даа Тываның төлээзи

төпке турар болза деп саналдыг мен. Ынчангаш шериг генерал Локтионовтун орнунга, милицияның генерал-майору Сергей Саин-Белекович Монгушту соңгуп алып болзувусса, ядарап барган сандаргай амыдыралы-выска улам дөгүм болгу дег-дир. Бо сайт боду турум болгаш туруштуг база-ла Москваның академиктери-биле сырый харылзаалыг ажилдап чоруур, езулуг-ла чарт угаан үезинде эрнин эреси ышкажыл. Мээң шилилгем С.С.-Б. Монгушка артар.

Валерий СААЯ.

Өвүр кожун.

Хуралынын Күрүне Думазынын

С.С.-Б. МОНГУШ

ДАМЧЫЫР ЧУГАА ДАЛАЙ ЧАЛГЫЫ-ЛА

• Бодалдарнын үскүлешкээ •

Кара-оол Ооржак, ийги бөлүктүн инвалиди, Кызыл хоорай:

— Шупту бүдүн өскүс алды алышкы, угбашкылар бис. Эмчи училищезинин ниити чуртталга бажынынга хензиг дыктыш чангыс өрээл ап алгаш, он ажыг чыл сыңмарлажып келдвис. Хоозун сөстүг, хоолургак хоорай чагырыкчызы А.Кашинге чеже-даа барып четкен бис, кандыг-даа түнел үнмээн. Дээди эртем-билиг-даа чедип албаан, 2 дем-декке өөренип чоруур кезээдин студентизи дижир, ол шын-на боор. Бо кордакчыны хүндүлээр хөңнүм калган. Ол дээш удур бадылаар мен.

Елена Кузнецова, ажил чок ие. Кызыл хоорай:

— В.Д.Тавберидзе ба-за-ла А.Кашинден дээр-дес. “Дылы-биле дыт ужура, аксы-биле аал кө-жүрер”. Ындыгларны чурттуң Күрүне Думазынга тыва черден төлөзөткен ажы чок деп саналдыг мен.

Ажыкмаа Дувендей, саар-лыкчы, Кызыл кожуун:

— Депутатка депшиттирип турар кордакчы В. Я. Норбу — эртемден бедик аттыг, эконо-мист эки мергежилдиг, дашты-кы дылдарны тергип билир тө-лөптүглерин бирээзи-дир. Бо

хүннерде азап турары ышкаш, моон мурнунда чүге Тывазынга акша-хөреңги-биле дузалашпайн турганы ол ирги? Депутат болуксай бергеш, угаан-медерели оттуп, төрөөн Тывазын эргип, төнмөс-батпас азаашкыннар кылып турарынга арай таарыш-пас кижил болдум. Хөй көвүк сөс-түн орнунга найысылал чоогунда

Новосибирскиге партиянын дээди школазын, адак соонда улуг албан-дужалга удуртуп-башкаларынын курстарын дооскан, үш чүүл эртемниг, оон кадында драматург, чогаалчы болуп, күрүнезинге, чонунга төлөптүг бараан болуп чоруур. Ону бүгүдө хүндүлээр. Бодум база. Ол хиреде, Монгуш болгаш ындым ол бе, сеткилимге таарышкан кордакчы Сергей Монгуш дээш бадылаарым чадаас, олче чайлы бер-зимзе хөңнү.

Хеймер-оол Монгуш, амдызында ажил чок, Танды кожуун:

— Элбекшилдиг эки үеде республикага динми-реп турган Хадың-Аксы фермазы ам кагдынган. Бичи суурнун чурттакчы-лары ажил чок арткан бис. Хамааттарнын эрге-ажыын камгалаар хоойлу-лар херек. Депутатка кордакчыларнын аразын-да сеткил-сагыжымга тааржыр кижил Сергей Монгуш-ла эрге-хоойлуну камгалаар талазы-биле эң-не күштүү болгудег. Эткен сөзүңге ээ болуп шыдаар, келир үеде магадылалды тургузуп болур генерал-майор С.С.-Б. Монгуш дээш бадылаар мен.

Хааглыг рынокка эрткен-дүшкөн сонгукчулар-биле Эртине МОНГУШ чугаалаш-кан.

Дардаш Монгуш, шыды-раачы, Кызыл хоорай:

— Бистиң шыдыраа федера-циязынын президентизи Чыгы-чы Ондар Шукинниң театр учи-лищезин, оон кезек болганда,

МЭЭН ШИЛИЛГЕМ

Амгы нарын байдалды экижи-дип, когун үзүп өскөртиринге депутатка кандидаттарнын кайы-зы эң төлөптүг болгу дегил деп айтырыгны элээн хандыр бода-нып ора, спортчу генерал Сергей Монгушту шилип алыксаар, аңаа идегелим, бүзүрелим хөлчүк улуг кижил болдум. ТР-нин ИХЯ-нын сайыды Сергей Саин-Белекович Монгуш көдээниң-даа, хоорай-нын-даа амдыралын чүглө ды-нап алганы-биле эвес, ону хөңче чажындан-на танып, көрүп өскөн болгаш, тыва чонун кайы бу-лунунда кымнын канчаар амы-дырап, чурттап ораарын тергип эки сайгарып билбишаан, хүн бүрү арбын чонунун аразынга чоруп, ажил-хөреңгени аайы-биле амдыралдын судалын тудуп чоруур. Оон-биле чергелештир РФ-тиң Президентизи В. В. Путин ышкаш самбо, дзю-до хүрештер-ни шыырак шингээди алган спорт мастеринге кандидат, хостуг хүреш биле тыва хүрешке каш дакпыр чемпион, мячиктиг хоккей талазы-биле ТР-ниң федерация даргазы хөй-ниити хүлээлгезин ак сеткилдиг күүсе-дип келген. ИХЯ-нын хоочун волейболистер командазынын кежигүнү, спорттун бүгү хөвир-леринге дең-дески ойнаар, кадык, шыырак, сергек, омак болурунга өскөлери элээдик-сээр, бүгү талазы-биле органи-закчы мөзү-бүдүштүг, улуг спортту ылап хүндүлөп билир

кижилернин санынга кирер.

Солчур суурда чурттап чо-руур мөге эжим Бүрбүжеп Мон-гуш деп башкынын сөс кадында мынча дээнин сактып ор мен: “Сергей Монгушту аныяндан тура таныр мен. Хүрежири ат болган кижил боор. Бир катап Өвүрнүн сураглыг мөгези Ша-дыр Кара-оолду октап чытканын суглуг караам-биле көргөн мен. Ш.Кара-оол дээр республикага шүгүлүп чораан шыырак мөгелер-ниң одуруунга тургаш, арай эрте аядынын бажы хоя берген болбас ийикпе”.

Оон ыңай генералдын хүреш-ке ханы бердингенин респу-бликаның каш дакпыр чемпиону, алдарлыг мөге Иван Хураган сет-кил ханган хүндүткел-биле чу-гаалаар чораан. С. Монгуш ми-лициянын дээди өөрөдиге чер-леринин аразынга студент чыл-дарында каш удаа чемпионнааш, самбога ийи дакпыр делегей чемпиону Иван Хураган-биле кады даштыкыга хүрешкеш, бодунун деңизинге хүлөр ме-дальдын эдилекчизи атка четкен.

Удуртукчу кандыг болдур, оон ажилдакчылары оон дудак чок болуксаар. Бо сайыттын бил-дилиг башкарылганы-биле “Ди-намо” спорт ниитилелдин ажалы көскүзү-биле экижээнин чыл санында эскерип, аныктарнын хүндүлүг дагдыныкчызы бол-ганын спортка хандыкшылдыг-лар чүглө өөрүүр апаар бис.

Алыс-ла спортчу кижил болгаш, ол анык-өскөнни болгаш акшыг берген улуг назылыгларны-даа бодун долгандыр сорунзалай тыртып эксээр чаагай сеткилдиг, мөзүзү бүдүштүг, аажок кижизиг генерал-дыр.

Чончу, спортчу, эрге-хоойлу камгалакчызы, чонун нүүрү дээш бодун бүрүн бердинген, са-лым-чаянныг юрист, милиция-нын генерал-майору Сергей Саин-Белекович Монгушту РФ-тиң Күрүне Думазынын депутады кылдыр бадылап алзывесса, бистиң идегеливисти шынзы-дарынга бүзүрөп артым.

Бо бүгү мээң хууда бодалым, хууда шилилгем-дир.

Чаан-оол АРБАК.

Кызыл хоорай.

ГЕНЕРАЛ-ЛА КЕДИЛИГ ЫШКАШ

Сонгукчу бүрүзү бадылааш-кынын берип тургаш, бадылаар кандидатынын дугайында хөйүн билген турар ужурулуг. Парла-лгага чарлаттынган 5 кандидаттын аразындан кайызы республикага ажыктыг чүнү кылыпканыл деп айтырыг чайгаар сагыш-сет-килди өйдүктүрүп келир-дир.

Бодум хуумда бодап ораарым-га, ТР-ниң Иштики херектер яамызынын сайыды генерал-майор Сергей Саин-Белекович Монгуш кедилиг ышкаш. Акша-ландырышкын айтыры берге, машина-балгат чедишпес турда-ла, милиция ажилдакчылары корум-чурум камгалаалын күш-телдирер талазы-биле бүгү кү-жүн салып турар.

Амдыралдын бергезин бистиң-биле кады үлежип, бо-ралгактыг бо нарын үениң арга-дуржулгазын сөөгүңге кири, мээзинге сиңирип алган бөдүүн бүдүштүг генерал С.С.-Б.Мон-гуш дээш бадылаарын шиит-пирлеп алдым. Россия деңне-линге кандыг-даа айтырыгны дидими-биле көдүрүп шыдаар, хоойлу-дүрүмнү ыяк билир профессионал мергежилдиг Сергей Саин-Белекович ыш-каш кижилер Күрүне Думазы-нга ажилдаарга, чонунга чо-гаарал, келир үевиске бүзүрел чайгаар тургустунуп келир.

Михаил ОЮН,
тудугжу.

Кызыл хоорай.

СОҢГУКЧУ БОДУ-ЛА БИЛГЕЙ

Чамдык бедик эрге-дужал эдилээн кижилер база Күрдуманың депутадыныч кандидаттар безин Россиянын Федералдыг деңне-линиң чамдык күштери Тыва-нын иштики херектеринге киржип, боттарынын кордакчыларын деткип турар деп хомудуп турарын ды-наарга, чиктиг.

Ол сестерни, бодум хуумда, Күрдуманың депутадынга канди-дат С.С.-Б. Монгуш база “Един-ство” партиянын баштыгы С.К. Шойгунун дугайында ойзу-кыйзы чугаа чоруп турары ол-дур деп билдим.

Тывада “Единство” партиянын тус чер организациязы бар бол-ганда, ол республикага бодунун политиказын бүгү-ле аргалар-биле чорудар ужурулуг. Чангыс эп-сеткил, эштежилге дээр-ге-ле, херек кырында көстүп турар боттук күш ышкажыл. Партиянын баштыгы С. Шойгу Күрүне Дума-зынын депутадыныч кандида-дынга хамаарылганын канчаар илередири бодунун эргези-ле ыйнаан. Кордакчыларнын кижил бүрүзү бүзүрөттирген кижилер-нин, бөлүктөрүнүн, организация-ларнын деткимчезин алыр эрге-лиг болбайт. Ынчалзажок сөөлгү сөс сонгукчуга артар, кымны ши-лип алырын ол боду-ла билгей.

“Единство” партиянын баш-тыгын чүглө Россияда, Тывада эвес, бүгү делегейде танып, би-лир. Эрге-чагырга ат-авторитети — улуг күш болбайн аан. Соң-гулда мурнуу чарынын агита-циязынга ол эвээш эвес салдар-ны чедирери чугаажок. Сергей

Шойгу Тывага хажызындан хайгааракчы болуп келбээн, а С.Монгуш юрист тускай эртем-ниг болганы-биле өске арткан кордакчылардан элээн деңзи-гүүрлүг көстүр. Күрдума, чүнү-даа мурнунда, хоойлу чогадыр орган. Дыка хөй хоойлуларны чаарты көөрү негеттинип ту-рар ужурунда аңаа профессия-налдар херек. С.С.-Б.Монгуш-тун эртем-билиг чедип алы-рынга күрүне эвээш эвес акша-хөреңгини чараан болдур ийин. Милициянын дээди шко-лазы, академия дээш... Күрүнеге “өрезин” ол төлезин. Күрүне Думазынын депутадынга соң-гуттурган таварылгада бистер оон беримчелин, ажыктыг үүлө-херектерин манаар эрге-лиг бис. Күрүнени моон мур-нунда шала дөгейимээр бодал-дыг кижилер башкарып турган үелер ам эрткен. Бистиң амы-дыралымыс хүлээп ап турары-мыс хоойлуларнын шынарын-дан хамааржыр. Депутатка ши-лилге кылырда, ниитилелге ажыктыг кордакчыны шили-ринче сагыш салганмыс дээр. Күрүне Думазынын бо чыы-жынга сонгуктан депутат ам чүглө ийи чыл ажилдаар бол-гай. Орта профессионал бедик белеккелдиг кижиниң берим-чези-даа, ажы-даа улуг. Кымны шилип алыр — боттарымыстың хууда херээвис-тир. Шилилге бистен хамааржыр, хүндүлүг сонгукчулар.

Тамара КЕНДЕН.

Кызыл хоорай.

БЕРГЕ ШИЛИЛГЕ

Күрүне Думазынын депута-дынга кордакчы шилип алыры меңээ чүглө В.Норбу биле С.Монгуштун кайызынга үнүн бээр сен деп айтырыгга харыы апарды. Баштайгы удаа В.Нор-бунун деңзигүүрү чая базып турду ышкаш. Бо кандидаттын солуннарда үнгүлээн мате-риалдары, эң ылаңгыя эрге-чагыргага чаа кижилер келир ужурулуг дээр сестери, мээң

сеткилимге дээр, оон-биле бү-рүнү-биле катчы кижил чордум. Ынчалза-даа В.Норбунун соң-гулда штавында ажилдап турар кижилернин аттарын көргөш, шилилгемге чигзине бердим. Ол даңзыда Орлан Тинмейнин, Владимир Тавберидзениң, Вик-тор Туневтин, Владимир Орус-оолдун аттары бар болду. Болар колдуунда сайгарлыкчылар болуп, Тыва-нын экономиказынга

эвээш эвес үлүг-хуузу кири-штирип турар кижилер-дир. Ынчалза-даа хоойлу-биле ажилдаар деп турар В.Нор-буга оларнын дузазы кандыг-ла болду. Ынчангаш мээң шилилгем Сергей Монгушче чайгыла берди, ол дээш үнүм бээр мен.

А.Серен.

Кызыл хоорай.

(Материалдарны график ёзугаар халас болгаш өртектег парлаан).

Башкы болгаш үе

ТЫВЫЗЫКТЫ ТЫВАРЫ ДЕГ...

Туткан бажының шынары оң таваан канчаар салганындан хамааржыр. Өөрөдиге-кижи-зидилге ажылында база ыңдыг: баштайгы бажызы эки болза, уруглар чүү-даа чүвөгө торулбайн, бажыг сагылга-чурумну өөреникчилер бооп, улаштыр ортума-даа, улуг-даа класстарга боттарын көргүзө бээрлер.

Шак бо бодалим-биле Сукпак эге школаның ажылын сонугуруп, ында хоочун башкыларның бирээзи, аныктарның дагыныкчызы, чамдык башкыларның баштайгы бажызы болур, Улус өөрөдигезинин тергенин Марина Чары-Караевна Ширавиле ужурашып, айттыгыларын салдым.

— **Марина Чары-Караевна, каш чыл улус өөрөдигезинин шугумунда ажылдап тур силер?**

— 37 чыл. А Сукпак школа-зында 20 чыл, 21 дугаары эгелеп турары бо.

— **Бир дугаар кичээлдер сактыр-дыр силер бе?**

— Канчап уттур боор. 1965 чылда чаңгыскурсчу эжим Света-биле Ээрбек школазынга ажылдап четтивис. Сентябрь 1 дыка чаңгыс хун болган, аарыксап турдум. Бир дугаар башкылаан хунум соок-даа болза, ажылым эки улустар-биле эгелээр мен, моон сонгаар-даа сентябрь бирлер черле чаңгыс болбас, аяк болур деп бодумну оожургадып алгаш, ажылдап кирипкен мен. Шынап-ла, мээң бодумну оожургадып алганым бадыткалган: ооң соонда чаңгыс сентябрь 1-ни сагымас-тыр мен.

— **Доостурган өөреникчилерден башкылар хей бе?**

— Ийе. Бир дугаар доостурган өөреникчилеримден Ээр-

бекте өөрөдиге талазы-биле эргелекчи Татьяна Паралчиевна, Эргеп Наталья, Өпей-оол Валя, бо школада Роза Идей-ооловна, Роза Хунаевна, Дондуп Олег өскээр ажылдай берди. Бодумнун 2 уруум бирээзи орус дыл башкылап турар, өскөзи — психолог, хеймер уруум ТКУ-да 4-кү курста, орус дыл башкызы болур. Шуптузун кайын дораан сактыр ийик мен. Адаваннарым хомудавастар боор.

— **Уругларыңар-биле демей ынак апарган өөреникчилеринер бар бе?**

— Уруг бүрүзү эргим, чаптанчыг-дыр ийин. Оларның-биле дең-хая апарган чугаалажып, оларның чаңы, медресинин аайы-биле чугаалашпас болза, ооң делегейин билип ап шыда-вайн баар, ыңчалза-даа чоргаарланып чоруур өөреникчилерим бар. Удуртукчу шынарлыг Чолдак-оол Слава дээр өөреникчим сагымда арткан. Нийти деле-

Ажып-агыйжы интервью

гейи бедик, иштики сагыш-сеткили мезүлүт Куулар Айдысты адаксап тур мен, Аяна Ондар бардыр, олар төөгү башкылары болурлар. Лилиана Хертек Улан-Удэде Култура академиясында, Айслана Салчак лицейде өөренип турар, Лера Сат бо чылын школаны доозар.

— **Башкы кижилер албан артист болур ужурут дээр болгай. Силер бодаарыңарга башкы болурга берге бе, артист болурга берге бе?**

— Башкы болуру берге деп бодаар мен. Артист репертуарын өөрөнгөш чыл-чылы-биле ойнап келир. Көрүкчү удуп-даа каар болза, көрүкчүнүн култура чогу

болур. Бис, башкылар, репертуарымыс хуннун-не солугур бис, өөреникчи удуп каар болза... (каттырар)... чүгле талант чок башкы өөреникчизин удудуп алыр.

— **Бо хире үр үеде чаңгыс черге ажылдап келгирге, кады ажылдаан эштери төрөлдери дег алаар ыйнаан, але?**

— Ийе. Анчымаа Байыровна-биле анык чорааш-ла эдержи келдивис. Оон база бир эживис турган Дина Байкараевна дээр. Аттыг ырлаар, танцылаар, ховар дээр талантылыг, дески дээр ийик бе, ыңдыг улусту. Балашова Мария Николаевна, Долума Байкараевна эгин кожа ажылдап, чурттап, Ээрбекке-даа, Туранга-даа, маңа-даа кады ажылдап чор бис, кады кырып келдивис. Ажылынга негелделиг, шыңгы, эвилең-ээлдек — шупту талазы-биле чараш улус боор.

— **Бо ажылдап келген үеңерде "таптаашкын", "эде тургузуушкун" дээш яңы-бүрү үелерни эрткен-дир силер. Кайы үеде ажылдаары солун-дур?**

— Шаанда чаңгыс аай методика-биле ажылдаар болгай. А ам... чүгле фантазия ажылдат. Кандыг-кандыг арга ажылдаас дээрил? Кандыг хейирлиг кичээл эрттирбес дээр?! Чүгле хей-аът кирип ажылдаксаң келир. Аныктарның тывызын чүү дээр боор. Бистик коллективте Светлана Семеновна, Римма Мастык-ооловна, Роза Хунаевна, Валентина Бухарева, Татьяна Зуева дээш, черле кошкак башкы тыппас мен. Шупту дыка чогадыкчы езу-биле ажылдап турарлар.

Хоочун башкы-биле чугаалажырга, солун-даа болду. Аңаа чүгле экини күзүзү, чоруптум. Айлан ДАРЖАА.

ХОСТУГ ШАКТА

Гузел ЕЛЕМОВА,
алтай чогаалчы.

ТӨРЭЭН ЧЕРИМДЕ

Дагдан баткан сериин салгын
Даштыг-Ойну доюлдурду.
Эмек чадыр ээзи уруг
Экилешкеш, кезе көрдү.

Чечек, бүрү саргарарга,
Черим каазы алдындалыр.
Чедимчениң дээжизи бооп,
Чечектел-ле, төрөөн черим.

Кыраан tudum угаан кирер
Кырганнарның чагыын
дыңнаан
Анык, чаш уруг-дарыг
Аяң долдур шыпшың орлар.

Күзү дүшкен төрөөн черге...
Күзелмден бердинген мен.
Чектевейн, мени өршээ,
Чемелеве, таалап чорууйн.
(Одуруг аайы-биле
Алексей АИР очулдурган).

ЧАНЫП КЕЛЕМ

(Тофа улустун ырызы)

Селбегер көк баштыг эжим,
Сени манааш, шылай бээдим.
Караа кара кайгал эжим,
Кажып чорбайн, чанып келем.

Чүнү бодай бергениң ол,
Чүте мени тогбайн баадың.
Чанып келем, ынак эжим,
Чаагыңны ошкап каайн.

Чагыым берген эжим сеңээ,
Чай чок-даа бол,
маңнап чедейн.
Чартык Айым үнүп кээрге,
Чаптаар эжим, чанып келем.

Карааң кирбии кара боорга,
Кара чааскаан ынак мен бе?
Дээрде чайнаан чартык Айны
Дээрбектей tudup бээйн бе?

ЧАА ХООРАЙ КОЖАҢНАРЫ

Башкы Танды чок-ла болза,
Бараан булут кайыын келген.
Барыын кожун чок-ла болза,
Баштак оолдар кайыын келген.

Чаа хоорай тутпаан болза,
Чаражым мээ кайын дужар.
Чаңган хейин чарбаан болза,
Чааскаан чүте оор деп мен.

Сонгу Танды чок-ла болза,
Шораан булут кайыын келген.
Сонгу кожун чок-ла болза,
Солун оолдар кайыын келген.

Айлашкаш, кежим сеңнээш,
Анай-караа душкан ийик мен.
Адааргак хей чарбаан болза,
Ашактыг-ла орбас мен бе.

Көшкен хоорай tudуун кылыр
Көжүп чоруур колоннаның
Хөлчүн кара оолдарын
Көргенимде, чүрээм таалаар.

Эзенгиден будум донган
Тептинери боду билзин.
Эштиг хейден хөңнүм калган
Эдержири — хуурай бер.

Чаа хоорай tudуун кылыр
Чарлал-биле келген оолдар
Чаным-биле эртерге-ле,
Чаактарым изиш кынныр.

Аргамчидан холум донган
Туттунары боду билзин.
Ашактардан хөңнүм калган
Аралажыр — хуурай бер.

Бажың tudар, дуган tudар
Барыксанчыг чаа хоорай.
Бадылгалыг болза-даа-ла,
Барыын оглу — мээң ынаам.

Туралаарың кончуг болза,
Туттунчу-ла бергей-ле бис.
Тудуг бедээн чаа хоорай
Турум чуртум болур-даа
ыйнаан.

Дуган tudар, бажың tudар
Туруксанчыг чаа хоорай.
Душтук кыстыг хирезинде
Туран оглу — мээң ынаам.

От-даа салбас, көзеп орбас
Онза, эптиг бажыңнарда,
Эмчи, башкы, tudугжулар
Ээлери бооп чурттай бергей.

Өл-ле хаакты кезер-кезер,
Ылбыңнадыр кезер-кезер.
Өглүг хейни чарар-чарар,
Өөрүшкүзүн өжүр чарар.

Чаа чылдың будүүзүнде
Чаа ам бир бажың болур.
Чылыг, чырык бажыңнарга
Чыргап чурттаар.
Кымнар ирги?

Каът бажың, вагон бажың
Кады чурттаар өргээвис ол.
"Казбек" дээр кара аъттыг
Кады тыртар таакпывис ол.

Чаа хоорай үженнээрде,
Шала туткан tudуг турбас.
Шуптузу-ла ажылгалга
Шууштур кире бээр болзун!

"Вагон" хоорай турган болгаш
Баштак-караа аңаа душтум.
Байбаң-аастыг чара киргеш,
Бадылажып четтикпедим.

Салчак-оол ОНДАР,
башкы.

УГАА ДЫГЛАР

Төлептиг төл
Төрөөн иезин
Дөргө олуртур.

Даг-сындан
Даай бедик.

Бак төл
Балалыг, чывактыг.
Эргим адазын
Эжик аксы
Ээледи олуртур.

Даайын көргөндө,
Чөөн чоргаар.
Дааш дыңназа,
Чээрен дезик.

Бораш ОНДАР.
Сут-Аксы суур.

"ЧЕРЛЕ САЛЫП БОЛБАС"

Тайга чернин эдээнде турар болгаш, "Терезинниг" колхоз — тус черде эң-не тараалаң ажыл-агыйларның бирээзи.

Суурнун хоочун чурттакчызы Дарган ирей бодунун аңмаарына чүү-хөө чүве кылып ажылдап орган. Шынап-ла, Дарган ирейниң кылбас чүвези чок. Оон чон үзүлбөс, чүстүк, сыргадан эгелээш, колхозтун ийи машина-зының, үш тракторнун чамдык үрели берген кезектерин кылып турар апарган.

Дарган дыңнап оарга, самолет даажы дыңналган. Ол самолет даажындан черле сестир апарган кижидир. Оон чылдагааны мындыг. Бир күзүн, оон бээр 3-4 чыл эрте берген, "Терезинниг" колхозтун девискээринге "парашюттук ийи шпион дүшкен" деп дамчыыр чугаа чон ортузунга тарай берген. Удуртур-баштаар черлерден колхоз хей тараа күрүнеге дужаап турар боорга, шпионнар ону хораннаан деп карааш, ол күзүн колхозтун тараазын күрүне планынга хүлээп албайн барган. Ынчангаш ол чылын колхоз тараадан орулга ап шыдавайн барган.

Дарган аңмаарындан үнүп келгеш көөрге, оранчок кедээр дээрде самолет Орактыг шынаазында ужуп турган. Оон бажыңга дораан-на "Бо черле анаа эвес самолет-тур, тараа база оон чанында болгай" деп боданган. Ынчал турда, самолеттан ийи парашюттук кижиди башып-

ла эгелээш. "Ол-ла-дыр шпион" дээн соонда, бажың чанында турган доруг азын чавыдак мунупкаш, колхоз конторазынче шапкан. "Моон мурнунда ийи шпионну чидирип алган болгай бис, ам бо ийини черле салып болбас" деп, бодал бажыңга кирип чораан.

Колхоз конторазыңа шаап кээрге, колхозтун ийи машина-зының бирээзи ында турган. Парашюттук ийи кижиди ам-даа

Амыдыралдан чугаа

таваар салдавышаан бадып орган. Колхоз даргазы Савыр Салчакович Дарганның девидеп чоруурун билгеш:

— Чүү болу берди, кандыг кончуг девидеп чор силер? — деп айттырган.

— Көрдүңер бе, хүндүлүг даргаларым, дуу агаардан бадып оор ийи шпионну. Ам оларны черле салып болбас. Туткаш, хүлээш, шарааш, милицияга хүлээди бээр болзувусса, Чазактың шаңналдары хөрээвисти каастай бээр, дүрген далажыңар, шыырак оолдар колдуу шупту мында-дыр. Ок-боонун херээ чүү боор, шалбалааш төрөпчилептер мен — деп, Дарган чонну дүвүредип берген.

Колхоз, суму даргазы база дүвүрөп үнгөн. Часкы тарылганың кидин түлүк үези турган. Даргалар шыырак оолдарны машинага олурткаш, парашют-

тук кижилерниң дүшкен черинче хапкан. Чүнүн-даа мурнунда Дарган ирей чавыдак доруг азының кара маңы-биле чоруп орган. Оон соонда ыды, машина, чадаг-тергелиг оолдар, чамдыктары чадаг маңнажышкан. Кижиди бүрү-ле шпионнарны көрүксээн.

Дарган ирей ол шаап ораш, хеп-хенертен кулузуннар кыдында парашют шарып турган орус, тыва ийи оолдун кырынга шаап келген. Тыва оол дораан-на:

— Экии, акый, мында чоокта чурттап турар силер бе? — деп айттырган.

— Чок, суурдан үндүм, оглум, болаага парашюттук ийи шпион дүшкен чүве, көрдүңер бе? — деп айттырган. Ийи оол аразында чугаалашкан, каттырышкан.

— Ол бистер-дир бис, кырган-ачай. Самолет-биле өрт хайгааралын кылып чорааш көөрүвүске, шынаа кыдында чаа-ла өрт хып эгелеп чоруур. Ону улгаттырбайн, баш удур өжүрү дээш, парашюттук бадып келдивис. Походтап чораан өөреникчилер одаг салып, өрт, ыш үндүрген чүве-дир — деп тайылбырлап чугаалаан.

— Тывалаар шпион база турар чүве-дир, аа, деп кайгай бердим ышкажыл — дээш, ирей ужаның чымчак эдизин аарырын ам билип кааш, айттан дүшкөш, черге олурупкан. Оон соонда, чеги хонук иштинде, орундан турбаан дээр болгай.

Сергей ХЕРТЕК.

Хоочуннун бодалы

Россия Федерациясында Тыва Республиканың девискээри кол аңныр ажил-агыйлыг черлерге хамааржыр. Республиканың девискээри 170,5 муң квадрат километр. Аң-мең, балык-байлаң талазы-биле байлак. Оларның амыдырап өзеринге чер байлаа четчир. Бир эвес төөгүгү көдүрүп көөр чүве болза, тыва чон аң-мең тывыжы база чер байлаа-биле амыдырап чораан. Тыва Арат Республика турда, бирги черге мал ажил-агыйлыг, а ийги черге аңныр тывыжы турган. Амыдыралга чугула херек аш-чемни, пөс-таавыны, шай, таакпы аймаан чон өлүк, сыын мыйызы, тооргу хинин тыпкаш, моол-кыдат садыгжыларга садып, орнап, амыдырап чораан.

Аңныр ажил-агыйлыг үр чылдарда ажилдаан кижжи болгаш, сөөлгү чылдарда аңныр ажилы сандарап баксыраанынга сагыш човап чоруур кижжи мен. Дөртөн ажыг чылдарда ажилдап келгеш, бодумнун ажил-херээмни, амыдыралымны аңныр ажилындан эгелээн кижжи мен. Хүндүлүг номчукчулар, бодум дугайымда кончуг кысказы-биле бижип каарын чөпшээрер көрүнөр. Тыва улустан аңныр ажилының талазы-биле ортумак эртемни Иркутскиниң өлүк техникумунга 1961 чылда Кызыл диплом-биле охотвед-зверовед деп эртем чедип алдым. Оон улаштыр ол хоорайның көдээ ажил-агый институтунун охотведение салбырынче экзамен дужааван кири бижидип алгаш, ону дооскаш, биолог-охотвед деп эртемни чедип алдым. Ол үеде республиканың аңныр ажил-агыйында дээди биолог-охотвед эртемниг Карп Башанов, Олимпий Волченко, Владимир Шурыгин, Роберт Лобачев деп улустар ажилдап турар болган. Ам сактып, бодап олурарга, дүште ышкаш сагындырар.

Республиканың аңныр ажил-агыйының деңгели дыкала бедик байдалга турган. Институт дооскаш кээримге, республиканың Хереклекчилер ниитилелиниң баштаар чери мени Тожу районнун аңныр-тывыш ажил-агыйының кол охотвединге томуйлаан. Чон билер, Тожу дээрже республиканың эң-не делгем аңныр черлерлиг, аң-мең, балык-байлаң талазы-биле бай оран-на болгай. Бүгү республикада аннаар шөлдерниң девискээри 16 муң 829 гектар турда, Тожуда ооң хемчээли 4 муң 476 гектар. Тожунун аңныр-тывыш ажил-агыйы кончуг күштүг ажил-агый турган. Машина-техника, боо, ок-чемзек-биле долу хандыртылган.

Аңчыларны аннаар черлеринге ийи тангетка база вертолеттар-биле чедирип, ырак-узак аңныр шөлдерин багай эвес ажыглап турган. Аш-чемни аңчыларга үлөп бергеш, а өртөөн оларның тыпкан өлүү-биле санажыр кылдыр дугуржуп турган. Ол үеде кожуунун даргалары аңчылар ажилыныче улуг сагыш салып, шыңгы негеп турганнар. Ылаңгыя

районнун күүсекчи комитетинин даргазы Василий Саңмааевич Дамдын-оол. Тожунун аңныр-тывыш ажил-агыйының кол охотвединге үш чыл иштинде ажилдааш, план-даа үспээн бис. Чыл бүрүде 500-800 киш, 40-60 муң диңг кештерин белеткээш, Красноярскиниң өлүк баазыында дужаап, аңчылар-биле үезинде, долузу-биле санажыр турдувус.

1967 чылдың эгезинде чүве. Бир-ле катап партия райкомунун бирги секретары Николай Бойду, райкүүскомнун даргазы Василий Дамдын-оол келдирип алгаш, "Советтиг Тыва" колхозтун даргазынга ажилдап көр деп сындыргаш турупкан, өөренип чедип алган эртемим аайы-биле ажилдап көрейин деп чадашкан мен. Партия үези-ле болгай. Колхозчуларның отчет-сонгулдалыг хуралынга мени даргазы кылдыр бадылап алган. База-ла аңныр-

чорумда, Министрлер Чөвүленин даргазы Михаил Клаевич Мендүме келдиртип алгаш, биске аң-мең ажылын хайгаараар, контрольдаар инспектор бооп ажилдаар силер дидир. Даргамдан диледим, мен дооскан эртемим аайы-биле ажилдап көрейин деп, хоржок болду. Ол үеден эгелээш, бир ажилдан өске ажилче октааш туруп берген. Орта үш чыл ажыг ажилдап чорумда, республиканың улусчу контроль комитетинин оралакчызынга томуйлаан. Орта 12 чыл ажилдадым.

1990 чылда Республиканың аңныр эргелелиниң даргазы ажилындан үндүрткен. Президент Ш. Д. Ооржак мени аңныр эргелелиниң даргазынга томуйлаан. Ам-на бодумнун эртемим аайы-биле ажилдап кирипкен мен. Аңныр эргелелиниң хүлээлгезин аң-меңни камгала-

аңчыларга херек чүүлдерни долузу-биле баш бурунгаар саттынып ап турган. 1996 чылга чедир республикага 5 күрүне аңныр ажил-агыйлары: "Хемчик", "Туран", "Сыстыг-Хем", "Кызыл", республиканың хереклекчилер ниитилелиниң аңныр организациялары: "Тожу", "Каа-Хем" аңныр ажилын багай эвес организациялап турдулар.

Бистин аңныр эргелели республиканың аңныр-тывыш угланьышкының совхозтары: "Тоора-Хем", "Май-1", "Хамсыра", "Кунгуртут" — олар-биле кончуг эп-чөптүг, бот-боттарын мегелешпейн, керээ ёзугаар ажилдап келген. Оларның бис ок-чемзек, боо-хөө, аш-чем-биле чагыын күүседип турган бис. Ол үеде аңныр эргелелиниң кол сорулгазы — бөрүлөр-биле демисел турган. Чыл бүрүде 350-400 бөрүлөрни аңчылар узуткап турду, шаңнал акшазын туда ап келген.

Ам бөрүлөр өлүрген дээш шаңнал акшазы чедишпес, күрүне бюджетинде көрдүмзээн, бөрүлөр-биле демисел баксыраан. Аңныр эргелелиниң кол сорулгазы — чыл бүрүде февраль-март айларда чорудар аң-мең санаашкыны. Ам бо ажилды чедимчелиг чорудары бергедээн. Ол үеде кывар-чаар материалдар өртээ чийк, ол ажилды колдуунда вертолеттар ажыглааш, чыл бүрүде 70-75 шак ужуруп турган. Бо хүннерде чүгле "Каа-Хем"

аңныр-тывыш ниитилели чүгээр ажилдап турар. Орта бодум чордум. Ында 1789,3 муңга аңныр шөлү быжыглаттылган. Беш баазалыг, 330 кижжи чурттаар бажыңнарлыг, 13 санныг янзы-бүрү машина-техникалыг, 60 доктаамал ажилдап турар аңчыларлыг. Эрткен сезонда 2 млн. 67 муң рубльге аңныр-тывыш продукциязын саарган. Ооң иштинде 22129 муң диңг, 624 киш, 54 диңг кештери болгаш өске-даа өнүг аңнар кештери бар. Аң-меңни камгалап-кадагалаарынга үш егерни доктаамал тудуп турар, орта 49 муң акша-төгерики чарыгдаан. Ол аңныр-тывыш черин дээди эртемниг биолог-охотвед Геннадий Сергеевич Сункуев удуртуп турар.

Республиканың өске аңныр-тывыш ажил-агыйлары сандараан деп болур. Республикада аңныр-тывыш ажилын удуртуп-баштаар орган чок. Ийи чыл бурунгаар Чазак чери корпорация "Тыва" аңныр организациязы тургускан, чүү-даа үнмээн. Эрткен сезонда 54 киш, 2626 диңг кештери белеткээн. Ол дээрже үш-дөрт аңчыларның тып болур тывыжы-дыр. 1985 чылда мен шөлээ үезинде үш кижжи Тожу кожуунче аннааш, 3300 диңг, 37 киш кештерин дужааганымны сактыр-дыр мен. Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылга чедир аңныр ажилын хөгжүдөр дугайында программазын (август 7-де № 1003) багай эвес деп санаар мен. Айтырыг тургустунуп келген-дир, а күүселдезин кым чедип алырлы?

Мышкыр-оол МОНГУШ.
Күш-ажылдың хоочуну,
биолог-охотвед.

Доктаал үнген

КҮҮСЕЛДЕЗИН КЫМ ЧЕДИП АЛЫРЫЛ?

тывыш, иви ажил-агыйлыг колхоз. Чүгле күзүн аңчыларны тайгаже аъткарарда, 400 ажыг ивилерни, чарыларны аңнап мунарынга берип турдувус.

Ол чылдарда база бир магадаан чүвем, кажан колхозтун отчет-сонгулдалыг хуралы бооп турда, дыка улгады берген аңчы ашактар айтырыглар салгылаар. Аңнаарынга база өөредир чүве бе, барып-барып дээди өөредилге чери база бар чүве бе деп, хөй-хөй айтырыглар райкүүском даргазы Василий Саңмааевич Дамдын-оолга онаашкан. Чүге дээрже ол колхозту хөй чылдарда даргалаан, колхоз күш-шыдалдыг ажил-агый турган. Василий Саңмааевич моон мурнунда колхозуvus даргазы аныак кижжи турган болгай, а ам оон-даа аныак кижжи саналдап турар-дыр силер. Шынап-ла, аныак турган мен, 28 харлыг. Мени аңныр эртемниг кижжи-дир деп билгени колхоз даргазынга сонгуп алырынга дүзалаан боор деп билеп чоруур мен.

"Советтиг Тыва" колхоз республикада алдарлыг ажил-агыйларның бирээзи турган. Ол үеде миллионер Мөңгүн-Тайга районнун "Малчын" колхозу-биле деннежиб турарын солун, сеткүүлге демдегледип турган чүве.

1969 чылдың июль эгези чүве, мени партия обкомунун секретары Филиппов Тожудан келдирип алгаш, республиканың аңныр эргелелиниң кол охотвединге ажилдаар сен дээн. Ол ажилга ажилдаары меңээ кончуг солун болган. Бүгү күжүмнү аң-меңниң төтөглекчилери-биле демисежиринче углаан турган мен.

Беш чыл хире ажилдап

вышаан, ооң курлавырларын чөптүг ажыглаар. Аң-меңни камгалаар ажилдакчыларның шалың, идик-хевин, машина-балгат, кывар-чаар, боо-чөпсек талазы-биле хамаарышкан чарыгдалдарны күрүне бюджети берип турган. Аңныр-тывыш организациялары өлүк болгаш өске-даа аң-меңниң продукцияларын тып, белеткеп, оларны садып-саарып, ол тывыштан алган акша-төгери-биле ажилдакчыларның, аңчыларның амыдыралын үспейн келген. 1985-1994 чылдарда чыл бүрүзүнде 100-тен 170 муң диңг, 3500-4000 киш кештерин белеткеп ап турган.

Ол өлүктү баштай Красноярскиниң өлүк баазыында дужаар, ооң соонда Кировск хоорайда "Диңг" фабриказы-биле керээлиг ажилдап турган бис. 1992-1993 чылдарда Красноярск хоорайның өлүк баазыында валюта агар саны ажыдып алгаш, 77 муң ажыг долларлыг турдувус.

Бир чижек, 1993-1994 чылдарның аңныр сезонунда 170 муң диңг кештерин белеткээш, Кировск хоорайның "Диңг" фабриказынга самолетка бодувустун акшавыс-биле бензин кудуп алгаш, чедирдим, чүгле ийи кижжи бис. "Як-40" самолеттун иштинде сандайларын ап каапкаш чүдүрерге, ол 170 муң кештери кире бээр чүве болган. Чүгле чаңгыс хонган бис. Ынчанмаан болза керээ хуусаазы үстүр, хөй түндүг торгоал төлээр турган бис. Чүге дээрже ол үеде Тывага валютаның агар саны чок турган. Ол долларны аңныр сезоннарын белеткээринге ажыглап, чыл бүрүде 2 млн. ажыг сыгыр октуг боолар октары садып эккеп, аш-чем, чигир, сухари дээш, өске-даа

РОССИЯНЫҢ АМЫДЫРАЛЫНДАН

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ АГААР ОФИЗИ

Россияның Президентизинин агаарга ажилдаар офизин чижек-биле келир чылын тудуп доозар. Ындыг офисти ырак черге ужал авиалайнерге тургузар. Ол болза ИЛ-96-300 ПУ(М) самолет-тур.

Күрүне баштыңының самолет-офизинге харылзаа техниказын болгаш чаа компьютерлерни тургузар. Оон аңгыда Президентинин самоледунга арыг торгудан кылган төөгүлүг гравюра-чуруктарны азып каастаарын база көргөн.

ГЕНЕРАЛДАРНЫ КЫЗЫРАП

Россияның Чөпсектиг Күштеринден 350 ажыг генерал болгаш административтиг албан-дужаалдарны кызыраарын планнап турар. "Генералдар айтырыгын" Кол штабка болган хуралга чугаалашканын Анатолий Квашнин дыңнаткан.

Ук хуралга сонугалдыг бүгү талалар — кол командьлакчылар, шериг кезектеринин командьлакчылары, Кол штабтың эргелелдер начальникири киришкен. Генерал-полковник 15 албан-дужаалды, а ол ышкаш генерал-лейтенант, генерал-майор албан-дужаалдарны кызыраарын олар чөптүг деп санаан.

КАССАЖЕ ЧАЛААН

Делегейин ийги дайынының үезинде барык 400 муң россия хамаатылар концлагерьлерге, гетоларга турган азы албадал ажилдарынга хаара туттунган. Оларның иштинден баштайгы 10 кижжи компенсацияны алган.

Германия бо компенсацияны төлээри-биле 825 миллион марка акшаны берген.

Даштыкы чурттар-биле Найырал бажыңының залын хоочуннар долдур олурупкан. РФтин Президентизинин дузалакчызы С. Ястржембский, оралакчы-премьер В. Матвиенко, сайыт А. Починков болгаш ГФРнин Москвада элчини фон Штуднитц олар хоочуннарга компенсация алыр эргени берип турар документилерни тывыскаан. А кожазында залда олурган Ажаалга банкызының кассири "дириг" дойчмарка акшаларны үлөп берген.

ХУУСААЗЫНДА ЭГЕЛЭЭН

Ленск хоорайда өөредилге чылы чогуур үезинде эгелээн.

Часкы үер Ленск хоорайның 12 школазын "чуп" аппарган. Ол школаларның шуптузун катап туткан, өөрүшкү-мандайлыг өөреникчилер парталарда олурупкан. Ленск школаларының доозукчулары бо чылын университеттерге кирер чиигелдерни алган. Школаларда өөредилге номнары четчир.

ХАНТЫЛАРГА, МАНСЫЛАРГА ЧИИГЕЛДЕ

Нижевартовскиде чурттап турар Сонгу чүктүн үндезин улустарының төлээлери хоорай транспортунга чиигелделиг чоруур эргени алган. Ол ышкаш хоорай бюджетинден чаа уруг немешкен өг-бүлө бүрүзүнге 1500 рубльди мансылар, ненеттер, хантылар болгаш эвеннер алыр.

(Агентилелдер
медээлеринден).

НАРКОМАНИЯГА УДУР ЧЕПСЕК

Республиканың аныктар комитети нарко-манияга удур болгаш аныктарга кадык амы-дыралды суртаалдаары-биле чураан чуруктар конкурзун чарлаан.

Аңаа 10 хардан 21 харга чедир назыйлыг аныктар кижилер киржир. Конкурстун негелдезин езугаар чураан чуруктар дээш шаңналдарны бичии болгаш улуг чурукчуларга назы аайы-биле тыпсыр. Чуруктарны бо айның 20-де хүлээп алыры доостур.

Оон аңгыда, аныктар комитети аныктар кижилер аразында кадык амыдыралды суртаалдаары-биле волонтерлер (эки турачылар) отрядтарын кожууннарже айткарып турар.

ТӨӨГҮВҮС — ААС ЧОГААЛДА

Чоокта чаа Гуманитарлыг шинчилелдер институтунун дыл талазы-биле бөлүк эртемденнери Новосибирск хоорайның эртемнер Академиязының келген коллегалары-биле Бай-Тайга кожуунче шинчилелдер кылып чорупкан.

Олар аңаа элээн каш хонуктар дургузунда тус черниң чурттакчыларының аас чогаалын чыып бижириден аңгыда, этнографтыг шинчилелдер ажылын база чорудар. Эртемденнерниң аразында бедик квалификацияның чурук тыртырыкчызы база бар.

Сөөлгү үеде Гуманитарлыг шинчилелдер институту Сибирь девискээринде хоорайларның эртемденнери-биле харылзааны быжыктырып турар. Ылангыя Новосибирск хоорайның эртемнер Академиязының эртемденнери үргүлчү келир аалчылар апарган.

КАЙНААР БААРЫТ?

Сукпак сумузунда бажыңнар аразында үш кат бажың онза ылгалып кестүп турар.

Оон мурнунда геологтар конторазы турган бажыңны бо үеде ниитиниң чурттаар бажың кылдыр эде кылгаш, хөй ажы-төлдүг кижилерни чурттадып каан. Ынчалза-даа ук бажыңда бо хүннерге чедир чырыкты, чылыгны бербээн. Ол бажыңның чурттакчылары эртен, кежээ аш-чем кылып чиирде, одаглангып турар. Сукпак сумузунун чагырга чериниң ажылдакчылары ол ниити чуртталга бажыңына чүгле "Рассвет" совхозтун ажылдакчылары чурттаар ужурул деп сагындырган. Ол совхозка хамаарышпас кижилер: инвалидтер, хөй ажы-төлдүг иелер ерээлдерни хостап бээр болза, ынчан чылыгны, чырыкты кожарын совхозтун баштаар чери сагындырган.

КУСКУ БҮРҮ

Күдүйүпкен теректерден
Күскү бүрү черже чүткүп,
Девип, самнап, шурагылап,
Дээскинмишаан чаап туру.

Күскү бүрү хадып турда,
Сырынналып канчаарым ол?
Чылыг Хүннүн херелдери
Күжүр ботту өпейлээн бе?

Чарышкаштын шаа-даа төнмес,
Сүржүп ойнаан бүрүлери
"Чүге эрте дүштүң" дээнзиг,
Салгын бажын доза шаап тур.

Хадып эстээн бүрүлөр дег,
Бодалымдан ырай бердиң...
Бойдус чазын частып келир,
Кажан мени эргип кээр сен?

Артык ХОВАЛЫГ.

ХАМААТЫ БҮРҮЗҮ ДЕҢ ЭРГЕЛИГ

Шииттирип чорааш хосталган кижилерге дуза кадар талазы-биле Тыва Республикада хөй-ниитиниң ачы-буян чедирер албан черин 2001 чылдың июнь 17-де тургускан.

Ону 2001 чылдың июнь 25-те РФ-тин Шүүгү яамызының Тывада эргелелинге бүрүткээш, № 214 бүрүткел эрткенин айыткан шынзылганы тывыскан. Ук албан чериниң Чөвүлел даргазынга Дээди Хуралдың депутаты, "Хостуг Тыва" шимчээшкенин удуртукчузу Владимир Соянович Орус-оол соңгутурган. Директорунга Валерий Аңгыр-оолович Монгушту томуйлаан.

Ук ачы-буян чедирер албан чериниң республика чөвүлелиниң даргазы В. С. Орус-оол-биле оон ажылының дугайында интервью.

— Владимир Соянович, "Хостуг Тыва" шимчээшкенин удуртукчузу чүге ачы-буян чедирер албан черин башкара бердиңер база ол ышкаш ол албан чериниң тургусканын, оон сорулгаларын чугаалап берип көрүңерме?

— Чүге "Хостуг Тыва" ону кылып турарыл? Шииттирип чорааш хосталган кижилер-биле "Хостуг Тываның" аразында харылзаа бар бе? Силерниң салган айтырыгларыңарның утказы ындыг хевирлиг-дир. Ам ол айтырыгларга харыылап керейн. Эдип-чазаар колонияларда кеземче херээн эрттирип турар кижилерниң хөй кезини ниитилелге дең эргелиг хамааты болуп, өг-бүлезин, ажы-төлүн азыражыксап чоруур. Ындыг-даа болза, шииттирип чорааш хосталган кижилерге эге дээрзинде берге дээрзи билдингир. Канчап амыдыраарыл? Акша-хөреңгини кайып тып алырыл? деп, айтырыглар оларны хүн бүрүдө дүвүредип турар. Шыныдаа кээрге, ажыл тып алыры ындыг кижилерге берге болгай. Кым оларга дузалаптарыл? Ылангыя шииттирип чораан кижилер аразында туберкулезтан аараан, кадык багай кижилер хөй-ле болгай. Хосталгаже үнүп келген кижилер чондан дуза дилеп, ажылга тургустунуп ап шыдавас болганындан, азы оларны

кандыг-ла-бир чылдагаан-биле ажылче хүлээп албазындан олар катап база кем-херек үүлгедир орукче кириптер. Ынчангаши шииттирип чорааш хосталып үнүп келген кижилерге хөй-ниитиниң ачы-буян чедирер албан чери тургустунган. Оон уставында ачы-буян чедирер программаларның угланышыкыны — шииттирип чорааш хосталган кижилерге ылап дузаны көргүзери. Ук программаларны акшаландыраарын хуу ачы-буян чедирер организациялар, күрүне албан черлери

Интервью

болгаш тус черлерниң бот-башкарылга органдары чорудар. Ол ышкаш хосталып үнүп келген кижилерге ажылга тургустунуп алырынга көскү дузаны көргүзөр, кадыкшылын быжыглап алырының аргаларын база көөр. Оон аңгыда юридиктиг дузаны көргүзери программада кол чүүл бооп турар.

— Бо бөлүктүн кижилеринге боттут дузаны кандыг хевирлиг чорудуп болурул? Республикада бо айтырыг кандыг деңгелде туруп турарыл?

— Бо айтырыг чидиг дээрзин статистиктиг көргүзүлгөр боттары-ла чугаалап турар. Бүгү чуртта ажыл кылып шыдаар 75 млн. чурттагыч чоннуң 65 млн. кижилерге административтиг хемчеглерни онаап турар. База

ол ышкаш 1 млн. кижиге хамаарыштыр кеземче херээн онааган. Бүгү чуртун чурттагыч чонунуң 1 млн. 100 муң хамаатылары хосталгазын казып шииттирген. Россияның чурттагыч чонунуң 25 хуу эр чурттакчылары эдип-чазаар колонияларга олуруп чораан. Бистиң республикада байдал база оон дорайтавас. Шииттирип чорааш хосталып үнүп келген кижилер акша ажылдап ап, ажылга тургустунуп алыры берге. Ол чидиг айтырыгны РФ-тин Чазаның социал айтырыглар талазы-биле сайыды Валентина Матвиенко телевидение таварыштыр чугаалаан. Россияның өске девискээрлеринде ачы-буян чедирер организациялар ажылдап турар. Ульяновск облазының Дмитровград хоорайда, Татарстанда, Краснодар крайда. Бо бөлүктүн кижилеринге кандыг дуза көргүзүп болурул? Шииттирип чорааш хосталган кижилерге дуза кадар талазы-биле Тыва Республикада хөй-ниити ачы-буян чедирер албан чери бүрүткеттинген хүнүнден тура, хосталып үнүп келген кижилерге ажылчын олуттарны тып берип турар. Чижээ, тудуг бүдүрүлгелеринге ажылдаары-биле ХАН "Промжилстрой", ХАН "Тыва керамика-тууш заводу", "ЛЭП-тудуг", ХАН "Тыва балык, эт бүдүрүлгезинде" 3 балыкчылар бригаданын тургускан. "Ак-Эрик", "Төп" МТС бригадаларында, демир-бетон кылыгылары бүдүрер "Сардаана" бүдүрүлгезинде оларны хаара туткан.

Аңаа хамаарыштыр ТР-ниң Чазанга бо чидиг айтырыгны база чугаалашкан. Республикада социал айтырыгларны харыылап турар Чазак Баштыңының оралакчызы Ч. Ч.-Д. Ондар инициативтиг бөлүк-биле ужурашкан, шииттирип чорааш хосталган кижилерге ажылга тургустунуп алырынга болгаш өске-даа дузаны көргүзериниң дугайында тускай программаны ажылдап кылырын чугаалашкан.

Бистиң корр.

АРБИТРАЖ СУДУ 10 ЧЫЛДААН

Эрткен пятницада республиканың Арбитраж суду тургустунганындан бээр 10 чыл болганын филармонияның концерт залында байырлыг байдалга демдегледип эрттирген.

Аңаа РФ-тин Арбитраж судундан Олег Байков республиканың Арбитраж судунун юристеринге Тыва Республиканың Суд-арбитраж судунун үндезилет-

тингениндан бээр 55 чыл болганы-биле болгаш Арбитраж суду кылдыр эде адаттынганындан бээр 10 чыл болганы-биле байыр чедирген. Ол ышкаш ук байырлалга Чөөн-Сибирьниң Арбитраж судундан юристер киришкен. Байырлыг хуралдың кол өзөс болур чаа арбитраж хоойлузун база сайгаржып чугаалашкан.

Игорь ДАМДАК.

2001 ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬ 14-ТЕ

Тываның чаңгыс мандаттыг №27 соңгулда округунун талазы-биле Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының үшкү чыбыжының депутатының немелде соңгулдалары болур.

БАДЫЛААШКЫННАР участоктарының соңгулда комиссияларының бажыңнарынга 2001 ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬ 14-ТЕ, УЛУГ-ХҮНДЕ, 8.00 ШАКТАН 20.00 ШАККА ЧЕДИР ЭРТЕР.

Чарлал

Эрзинниң Бай-Даг школазының 60 чыл оюнче доозукчуларын, ажылдап чораан башкыларын октябрь 12-де 10 шакта чаладывыс.

Оргкомитет.

Россия Федерациязының Саң яамызының Тыва Республикада Казначейство эргелели Тыва Республиканың Национал банкызының бухгалтериниң оралакчызы

Анна Владимировна
ЧУПРАСОВАНЫҢ

мечээни-биле оон өг-бүлезинге, чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илередип тур.

ШЫН

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, Индекс 667000.
ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазак болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.

Кол редактор
Светлана МОНГУШ.
РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ:
К. Сат, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, А. Монгуш, С. Хертек, Т. Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторунун оралакчызы — 3-33-91.

КИДИСТЕР:

Ниитилел-политиктиг кидис — 3-39-15, улуттук болгаш медээлер кидистер — 3-34-98, компьютер өрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16;

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солунну "Шын" солун редакциязының компьютер төвүнге өрзөн болгаш чыскааган. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парламал ама.

Тираж 4356.
Чагыг 112.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Банк "Тывакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлапта болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлапта болгаш информация куркомитетиниң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Щетинин-Кравченко, 1). Солунда парлаптыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтылган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.